

Politikai és lelki- pásztori szempontok az egyházkormány- zatban

SOMORJAI ÁDÁM

VI. Pál pápa és Mindszenty József esete

Bevezetés

1952-ben született Esztergomban. 1974 óta bencés szerzetes, 1980-ban szentelték pappá. Történelemnémet szakos tanár (ELTE BTK, 1980), az erkölcs-teológia doktora Rómában (Alfonsiana Akadémia, Pápai Laterán Egyetem, 1987). 1993 óta Rómában központi rendi, egyházi beosztásban. A Pápai Államtitkárság munkatársa, a Szenttéavataási Kongregáció konzultora, a S. Anselmo Primás Apátság levéltárosa.

Ez az írás nem óhajtja, és nem is tudná kimeríteni a témát, amelynek jelentkezése egyidejű a vallás és az egyház — egyházak — jelentkezésével. Néhány szempontot próbál csak ismertetni, elsősorban VI. Pál pápa és Mindszenty József kapcsolatának és véleménykülönbségének elemzése alapján.¹ Végkövetkeztetésünkben arra fogunk jutni, hogy Mindszenty álláspontja még ismeretlen, de az újonnan föltárult — főleg idegen nyelvű — forrásokat olvasva kirajzolódik egy más, alighanem pontosabb kép. Ehhez szeretnénk néhány ösztönző gondolattal hozzájárulni. A végső válaszadás tehát még elcsúszhatna, hiszen a teljes forrásanyagot még nem dolgoztuk fel. Bizonyos új szempontokat azonban — az elmúlt mintegy nyolc év intenzív munkája eredményeképpen, úgy véljük — felismerni vélünk. Arra az eredményre jutottunk például, hogy — bár úgy tűnt, az évtizedes rágalmozás korszaka után a történészek végre kialakították az igazi és hiteles Mindszenty-képet² — ez a kép még sem igazinak, sem hitelesnek nem tekinthető, csupán reakciónak a rágalmozásokra, főleg az emlékiratok olvasása és a pártállami iratanyag tanulmányozása nyomán.³ Ez úton vált ismeretessé és egyben hitelessé is Mindszenty József álláspontja. Emlékiratai 1974 őszén jelentek meg magyarul és világnyelveken (az olasz kiadás 1975 januárjában). Mivel Magyarországon tiltott olvasmánynak számított és számos olyan információt tartalmazott, amely az újdonság erejével hatott, e sorok írójára is nagy hatást gyakorolt 1976 nyarán, amikor kézen-közön hozzáfért. Tekintélyét jól illusztrálja az a példányszám, amelyet a Szent István Társulat igazgatója rendelt meg 1989-es negyedik és idáig utolsó újranyomásakor: 100.000 (nem túlszáz: egyszáz ezer példány). A példányok egy része a Mindszenty Alapítvány, másik része a Lakitelki Népfőiskola raktáraiban talál-

¹Az *Ami az emlékiratokból kimaradt. VI. Pál és Mindszenty József, 1971–1975* című könyvemben (Bencés Kiadó, Pannonhalma, 2008) az eddig publikált iratok mellett a budapesti Mindszenty Archivum néhány fondójának anyagát dolgoztam fel. A továbbiak-

ban az idézett dokumentumokat ebben a könyvben kereshetjük vissza.

²„Az elfogultatlan történeti kutatás már százszor megcáfolta ezeket a rágalmakat” — Így Kovács Gergely (Új Ember, 2008. július 27.), aki a 'rágalmak' szó használatával e sorok írójának álláspontját minősíti.

³*Mindszenty és a hatalom. Tizenöt év az USA követségén.* (Vál., a bev. és a jegyz. írta Ólmosi Zoltán; szerk. Urbán Károly.) Lex Kft., Budapest, 1991. Főleg ezt forgatta a Mindszenty-irodalom.

⁴Az, hogy Mindszenty József számára az amerikai követség aijtája csak a három kormányzat beleegyezése és konszenzusa esetén nyilthatott meg, egyik fő tézise a következő monográfiának: Mérszás István: *Mindszenty és az „Ostpolitik”. Adalékok az Ostpolitik történetéhez 1957–1971.* Kairosz, Budapest, 2001.

A primás letételének időpontja

hatók meg. (Sajnos az akkor felhasznált papír igen rossz minőségű, az 1945 utáni időket idézi. Így például az ott közölt fényképek élvezhetetlenek.) — Mindszenty álláspontját tükrözik továbbá napi jegyzetei, amelyek Csonka Emil összeállításában és több bevezető tanulmánnyal jelentek meg még 1979-ban Vaduzban, a Mindszenty Alapítvány kiadásában.

Nem ismeretes mindmáig az amerikai kormány és az Apostoli Szentszék álláspontja, legalábbis nem hiteles forrásokból, csak idézetekből, másfajta publikációkból. Véleményünk szerint a pártálami iratok egyoldalú tanulmányozása félrevezetheti a kutatót, mert a belőlük rekonstruálható optikát erőlteti, és annak fényében láttatja a többi fél döntéseit is. A történésznek arra kell törekednie, hogy szélesítse forrásbázisát, vizsgálati körébe bevonja a két másik kormány forrásanyagát is.⁴

E helyen csak VI. Pálnak és Mindszenty Józsefnek — tehát a pápának és az esztergomi érseknek — a levelezését vizsgáljuk néhány kiragadott példán, hogy választ keressünk arra a kérdésre: Miért lehet VI. Pál és Mindszenty motivációit úgy szembeállítani, hogy a pápa lelkipásztori szempontokat érvényesített az esztergomi érseki szék megüresedetté nyilvánításakor, a bíboros pedig politikai szempontból minősítette a helyzetet.

Első válaszuk az lehet: a források alapján

Elég áttekinteni VI. Pál érvelési rendszerét és máris látjuk, hogy nála a lelkipásztori szempont szerepel az első helyen. Így érvel: kérése, miszerint „*adja kezünkbe lemondását az esztergomi érseki székről*”, számára — tehát a pápa számára — „*főpásztori hivatalunkból folyó, számunkra olyan teher, amelyet csak keserű ellenkezéssel, de alázatos és bizakodó szeretettel teljesítünk*”. Majd így folytatja: „*Bíboros Úr, elérkezett számunkra a pillanat, amikor azt kell tennünk, amit lehet a dicső és elbágyadt esztergomi főegyházmegye lelkipásztori szükségleteinek az ellátására, amely most már 25 év óta meg van fosztva a személyes és közvetlen lelkipásztori irányítástól.*” Az Apostoli Szentszék sokáig várt, 25 esztendeig.

A Mindszenty-irodalom újra és újra felhánytorgatja, hogy a primás letételének dekretálása elfogatásának 25., kihirdetése pedig elítélésének 25. évfordulóján történt. Ez valóban így van, de a kérdés további árnyalásra szorul. Ez ugyanis csak az egyik olvasat, amely a világsajtó reakciója, a világszerte megmutatkozó szimpátia-nyilatkozatok és főleg az emlékiratok révén terjedt el. Mindszenty maga szubjektíven ezt az interpretációt hangoztatja, a 25. évet is ő említi először, amikor megírja a pápának, hogy elhagyja az amerikai követséget, igaz, ekkor még abban az összefüggésben, hogy elmúlt 25 éve, hogy az Apostoli Szentszék bizalma őt a magyar egyház élére állította. Második alkalommal ő hánytorgatja fel ezt az évfordulót a pápának, 1974. január 6-án kelt levelében. Azt sem szabad szó nélkül hagynunk, hogy a pápa 1974. január 30-én kelt negyedik és az

esztergomi érseki szék üressé nyilvánításával kapcsolatos utolsó levelében, amelyet az Apostoli Szentszék minden világnyelven közölt, szinte megköveti: „Mélyen lelkünkbe vésődött annak a még elevenen élő fájdalmas emléke, hogy éppen huszonöt évvel ezelőtt pert indítottak ellened és elítéltek. Ebben érték el tetőpontjukat azok az egyre növekvő támadások, amelyeket személyed ellen intéztek.” Ebből a két mondatból a bíboros és környezete csak azt fogta föl, hogy a pápa nem az egyház elleni támadásról ír, hanem a személye elleni támadásról. Pedig a pápa éppen ezt a mondatot folytatva hasonlítja őt Krisztushoz és méltatja Krisztus Egyháza iránti hűségét: „Ilyen súlyos szenvedésekből készült ez a fejedre tett töviskorona, amely nem kevésbé értékes, mint a Krisztus Egyháza iránt tanúsított hűséged.” — Ha valaki ezek után a pápát támadja, úgy tűnik, látásmódja szubjektív és szelektív.

Az esztergomi főegyházmegye lelkipásztori szükségletei

⁵Tegyük hozzá, hogy a püspökök esetében a 75. életévvel történő lemondást 1966-ban rendeli el éppen VI. Pál, a bíborosok 80 éves korhatárával kapcsolatos rendelkezést pedig 1970-ben ugyancsak ő. Ez mind abszolút újdonság az egyháztörténelem során, és Mindszentynek az amerikai követségen töltött idejére esik.

A pápa döntési helyzete

Az esztergomi főegyházmegye lelkipásztori szükségletei azok, amelyek VI. Pált lépésre kényszerítik. Akkor lép, amikor már eldőlt, hogy Mindszenty bíboros nem fog visszatérni székhelyére, amikor Mindszenty bíboros már nem csupán 75., hanem 80., sőt 81. életévét is betöltötte,⁵ és amikor konkrét remény nyílik arra, hogy Budapest hozzájárul egy új főpásztor kinevezéséhez. Feladata, hivatala, sőt magának a pápai hivatalnak létoka az, hogy az egyház egységére ügyeljen és arra alkalmas személyeket találjon az egyes egyházmegyék élére: „*főpásztori hivatalunkból folyó... teher*”.

A továbbiakban így ír a pápa: „...*a jelen körülmények között a lelkek üdvösségének az értékét eléje kell helyezni minden másnak, ami megfontolásra érdemes.*” Álláspontja egyértelmű, számára egyedül a lelkek üdvösségének szempontja számít, emiatt kell lépnie. Ugyanígy az 1973. december 18-i „dekrétumában”, amelyben így érvel: „*Minket e kérésünkre a legkevésbé sem emberi megfontolás bírt, nem akartunk megfelelni bizonyos emberek vagy politikai hatalmak óhajainak sem, egyes-egyedül az Egyház iránti szeretet vezérelt... Minket illet Krisztus egész nyájának, és az egész világon szanaszét széledt nyáj egyes részeinek püspöki gondja.*” Végezetül pedig az 1974. január 14-én írt pápai levélben ezt találjuk: „...*hosszú és fájdalmas mérlegelés után, kizárólag a természetfeletti és lelkipásztori megfontolások által vezérelve, legfőbb főpásztori lelkiismeretünk meggyőzött erről a kikerülhetetlen kötelességről, ugyanannak az Egyháznak a szolgálatában.*”

VI. Pál szavai első olvasásra meggyőzőnek tűnhetnek, a kérdés mégsem ilyen egyszerű. A pápa nem volt szabad, külső nyomás alatt cselekedett, vetik ellen. A nyomást a budapesti rezsिम gyakorolta, az Állami Egyházügyi Hivatal révén. Ezen kívül nyomást gyakorolt a Magyar Katolikus Püspöki Kar, amely mind akkori elnöke, Ijjas József kalocsai érsek tollából, mind az összes ordinárius aláírásával, sürgette az Apostoli Szentszékét az esztergomi érseki szék betöltésére, mégpedig — feltehetőleg — lelkipásztori indítékokra hivatkozva. Ezek a levelek tudomásunk szerint kiadatlanok, de az idősebb főpásztorok tudnak róluk: vagy még saját gyakorla-

tukból, lévén maguk is aláírták őket, vagy mások elbeszéléséből. Hivatali másolataik is bizonyára megtalálhatók valamely egyházi, érseki vagy püspöki levéltárban. Nyilvánosságra hozataluk közérdekű lenne, ismeretük nélkül nem válik érthetővé VI. Pál pápa és Mindszenty József vélt vagy valós konfliktusa. Nem utolsósorban maga Mindszenty is ezzel érvel, tudott arról, hogy a püspökök el-lene foglaltak állást.

**Mindszenty hallgatása
elrendelésének
időpontja**

⁶Mindszenty József: *Emlékirataim*. Szent István Társulat, Budapest, 1989. 4. kiadás, 475.

⁷Adriányi Gábor: *A Vatikán keleti politikája és Magyarország 1939–1978. A Mindszenty-ügy*. Kairosz, Budapest, 2004, 144–145; Vö. kritikánkat: Somorjai Ádám: „Az igazság szabaddá tesz titeket”. *Adriányi Gábor Ostropolitikomonográfiája kapcsán*. Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 19 (2007/1–2) 219–224. ltt. 220.

**„Ismeretes előttd
a condicio...”**

⁸Ami az emlékiratokból kimaradt, i. m. 156. 2. jegyz.; Mészáros Tibor: *A száműzött bíboros szolgálataiban. Mindszenty József titkárának napi jegyzetei (1972–1975)*. Abaliget, 2000, 148.

A kérdés tehát tovább bonyolítható, mondván: sem a pápa, sem a magyar püspöki kar nem volt birtokában szabad akaratának. A pápa azért nem, mert 1971. szeptember 9-én teljhatalmú megbízottja aláírta, hogy Mindszenty, külföldre távozása után nem tesz olyan nyilatkozatot, „amely az Apostoli Szentszéknek a magyar kormányhoz való viszonyát zavarná, vagy a magyar kormányt és a népköztársaságot sértené”.⁶ Mindszenty erről így ír a pápának a lemondás körüli levelezés folyamán elküldött negyedik, és a másodtitkára, Mészáros Tibor által, a pápai audiencia keretében személyesen átadott utolsó levelében: „Politikai vonatkozása az is az én elmozdításomnak, hogy a rendszer zsarolja a Szentszéknek annak a kötelezvénynek alapján, amelynek létezéséről csak 1972. október 10-én értesített a bécsi nuncius úr.” Az 1972. október 10-i dátum bekerült a Mindszenty-irodalomba.⁷ Ugyanakkor, mint rámutattunk, van arra utalás, hogy a nuncius nem 1972. október 10-én, hanem 1971 decemberében közölte vele ezt a feltételt, amikor átadta VI. Pál pápa 1971. december 14-én kelt és cenzurát elrendelő levelét.⁸ Mészáros Tibor idevonatkozó jegyzetének forrása Vecsey József, a följegyzés dátuma 1973. november 20., tehát két évvel későbbi, de nincs okunk kételkedni sem Vecsey emlékezetében, sem Mészáros Tibor tisztességében, az információ ugyanis akkor kerül elő, amikor a lemondásra szólító pápai levél megérkezett követően nehéz napokat élnek át a Pázmáneumban. Ha viszont mindez megállja a helyét, akkor fölvetődhet a kérdés: Mindszenty környezetében tudták, hogy a bíboros által megadott dátum nem helyes, miért írták le mégis több alkalommal is, és miért hagyták, hogy a bíboros rendszeresen vele érveljen?

Ugyanebben az utóbbi levélben pedig arra találunk utalást, hogy a pápa megmondta a bíborosnak, hogy kötelezettséget kell vállalnia. Fordításunkban: „Ismeretes előttd a helyzet, amely nem csupán sok bölcsességet, hanem a magunkra vállalt felelősség megtartását is megkívánja, amelyben az Apostoli Szentszék [megítélés] Magyarországról való távozásod után és jelenlegi cselekedeteid alapján forog.” Az „ismeretes előttd a helyzet” azonban, a „condicio” szó harmadik jelentése alapján így is fordítható: „Ismeretes előttd a megállapodás.” Ebből tehát arra lehet következtetni, hogy a bíboros emlékezete csal.

Van itt még egy szempont, amelyre föl kell figyelni. Ha a pápa nem szabad elhatározásból cselekszik, hanem kényszerhelyzetben van a budapesti kormánnyal kötött megállapodása értelmében, mi-

⁹Agostino Casaroli emlékirataiban így fogalmaz: „A Szentszék két tűz között találta magát: egyik oldalon a rezsim által támadott, rágalmozott, minden módon elnyomott személy természetes jogai, a másik oldalon pedig egy fojtogatott és megalázott Egyház érdekeltsége, hogy javítsa sorsán, vagy legalábbis, hogy helyzete ne romoljon tovább.” Lásd Agostino Casaroli: *A türelem vértanúsága. A Szentszék és a kommunista államok (1963–1989)*. Szent István Társulat, Budapest, 2001, 157–158.

A magyar püspöki kar és elnökének helyzete

VI. Pál politikai nyomásra, de lelkipásztori indíttatásból cselekedett

szerint nem tartják tiszteletben a bíboros emberi jogait⁹ és aláír egy ilyen természetű megállapodást, akkor elemeznünk kell, mi motíválta abban, hogy ezt a megállapodást aláírja. Az volt a kifejezett célja, hogy Mindszenty előtt megnyíljon az út az amerikai követségtől az országhatárig. Mivel Mindszenty nem volt hajlandó tárgyalni a rezsimmel — és tegyük hozzá: a rezsim sem övele —, az idő haladtával, a betegségek fölmerülésekor az amerikai kormány megoldást sürgetett. Miután Mindszenty nem lépett, a döntést ráhagyta a pápára, illetve a pápa teljhatalmú megbízottjára, aki helyette írta alá a megállapodást. Nem a budapesti kormány mentésére vonjuk le ezeket a súlyos következtetéseket, hanem annak bemutatására, hogy a Mindszenty-féle tárgyalóképtelenség sehova sem vezetett, a döntést helyette másnak kellett meghozni, jelen esetben három kormánynak kellett megegyezni, és a felelősséget a pápának kellett — tegyük hozzá, itt is, mint letétele kapcsán — magára vállalnia.

Véleményünk szerint VI. Pál döntése, hogy eme kompromisszummal 15 év félrabság után megnyitja az utat Mindszenty előtt, politikai természetű ugyan, de lelkipásztori indíttatású.

Ez azt is jelenti, hogy a politikai és a lelkipásztori természetű megfontolások keveredhetnek. Amikor megpróbáljuk rekonstruálni az események logikáját, akkor arra kell figyelni, milyen motívációból jöttek létre a döntések.

Megvizsgálandó még a magyar püspöki kar és elnökének helyzete. Ismeretes, hogy kényszerhelyzetben voltak. Nem téved tehát a bíboros, amikor 1974. január 6-án kelt levelének fogalmazványában így ír: „Több forrásból is jutottak el hozzám információk arról, hogyan folyik ez a zsarolás főpapok befogásával is.” A kortársak és a helyzetet ismerők közül senki sem vonja kétségbe, hogy a püspöki kar nyomásra cselekedett, amikor lelkipásztori indítékokra hivatkozva a bíboros fölmentését kérte. Mindenesetre jó lenne, ha láthatnánk a levelek szövegét. Vannak még tehát a forráskutatásnak elvégzendő feladatai, hogy tisztán láthassunk a kérdésben.

Osszességében azonban úgy véljük, hogy VI. Pál, bár politikai nyomásra, de lelkipásztori indíttatásból, legfőbb pásztori kötelessége által motiválva cselekedett. Az lehet kérdés, hogy megtévesztették-e vagy sem, de tény, hogy az esztergomi érseki szék éléről 25 éven át hiányzott a főpásztor — és tegyük rögtön hozzá, politikai okokból —, ami elég indok volt arra, hogy adott esetben, amikor a változásra, az új főpásztor kinevezésére megalapozott volt a remény, ha fájó szívvel is, a felelősséget magára vállalva, fölmentse a bíborost eme teher alól. Hogy ért-e el ezzel eredményt vagy nem, ezen is lehet vitatkozni, de az elmondható, hogy a népszerűtlen és súlyos döntést a pápa, az Apostoli Szentszék illetékes tényezői, lelkipásztori indíttatásból hozták meg.

Bizonyára nem győztünk meg minden olvasót. Annyi azonban biztonsággal elmondható, hogy a források bővítésével újabb felis-

merésekre, újabb munkahipotézisekre juthatunk, és fölmerülhet az a gondolat, hogy újra kellene gombolni a deáki mellényt.

Második válaszuk az lehet: maga Mindszenty is egyetértett a döntéssel

Első olvasásra érthetetlen ez a megállapítás, hiszen ismeretes, hogy Mindszenty nem értett egyet a pápai döntéssel. Amivel egyetértett, az a lelkipásztori szempontok előtérbe helyezése a pápa részéről.

¹⁰Ephialtész az a görög, aki a perzsákat fölvezeti Spárta ellen.

Tisztázni kell tehát, hogy mivel nem értett egyet. A maga részéről nem mondott le, nem tette meg ezt a pápa kérésére sem, 81. életének betöltését követően sem, pedig ekkor már előtte is nyilvánvaló volt, hogy életében már nem térhet vissza székhelyére, hogy kezébe vegye az esztergomi (azóta esztergom-budapesti) főegyházmegye lelkipásztori ügyeinek intézését és koordinálását. Az ő indokait röviden és leegyszerűsítve így minősítettük: politikai szempontból.

¹¹Kiadásuk előkészületben. Miután az amerikaiak mindenről másolatot készítettek, az anyag megtalálható az USA Nemzeti Levéltárában, a budapesti nagykövetség „His Eminence Files” fondójában, eredeti fogalmazványban vagy másolatban pedig a Mindszenty Archivumban, Budapesten.

Az esztergomi érsek ugyanis egyben Magyarország Prímása is, akinek közjogi feladatai vannak. A jelen helyzetben, amikor illegitim, idegen hatalom által ránküldetett áruló — Ephialtész¹⁰ — van a kormányon, neki, a csonka ország, az elszakított részek, a külföldi magyarok, a megtorlás áldozatai, valamint az ENSZ-adatok szerint 1956-ban Szibériába hurcolt 35.000 magyar fiatal egyetlen szószólójának helyén kell maradnia, nem hagyhatja el az országot — fogalmazza meg például 1963-ban, ismételten is, idáig kiadatlan leveleiben, amelyeket a bíboros államtitkárnak, majd a megválasztott VI. Pál pápának ír.¹¹

„...tudomásul (veszem) kellennem az indok elfogadása nélkül”

Idézzük azonban a bíborost a kiadott anyag alapján. 1974 tavaszán VI. Pálnak szánt, de el nem küldött levelében ezt olvassuk: „A Szent-
szék vitatott keleti politikájának folyományaképpen és az otthoni kommunista rendszer nyomására, de az esztergomi egyházmegye lelkipásztori igényeire való hivatkozással történt elmozdításomat az esztergomi érseki székből tudomásul (veszem) kellennem az indok elfogadása nélkül. Szeretném azonban Szentségednek a figyelmét a magyar primácia közjogi, alkotmányos jellegére és szerepére fölhívni (amely nem azonos az esztergomi érsekével).”

Mindszenty közjogi szempontjai

Mi volt az, ami az amerikai követségen tartotta? „Amíg a legkisebb esély is van a változásra Magyarországon, úgy érzi, készen kell állnia, hogy betöltse alkotmányos szerepét, ha eljön az ideje. Mondván, nem tudja, mit hoz a jövő, megemlékezett egyik elődjéről, Széchenyi Györgyről, aki 107 évig élt.”¹² Legalábbis így fogalmaz Owen T. Jones amerikai ügyvivő 1964. március 11-én Washingtonba küldött jelentésében. Valamivel korábban, február 17-én pedig: „A bíboros elmondta, tisztában van azzal, hogy alkotmányos felelőssége most már nagyrészt csak elméleti. Így is maradna, ha Magyarországon nem következnenek be változások. De amíg ennek »csak fél százaléknyi esélye is van«, úgy érzi, meg kell őriznie hercegprímási szerepét. Egy forradalom most lehetetlennek tűnik Magyarorszá-

¹²Erre és a következő iratra lásd Somorjai Ádám – Zinner Tibor: *Majd' halálra ítélve. Dokumentumok Mindszenty József élettörténetéhez.* Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2008.

¹³A bíboros lelkiállapotára forrásokat tartalmaz az 1971. és utolsó követségi évére: „His Eminence Files”. *American Embassy Budapest. From Embassy Archives*, 15 (1971) — *Mindszenty bíboros az Amerikai Nagykövetségen. Követségi Levéltár 15 (1971)*. (Szerk. Somorjai Ádám.) METEM, Budapest, 2008.

¹⁴„Mindszenty József boldoggá avatása olyan világos, mérvadó szakemberek számára és előttem is, hogy boldoggá avatását már régen meg lehetett volna tartani... A hevenyében kifundált ellenvetési okokat nevétségnek tartom.” Így ír a boldoggáavatás viceposztulátora, Szőke János SDB (*Vértanúnink, Hitvallóink*. XIV. 2008. március, 52. sz. 9.); „...a bíboros életszentségének hírért és erejéért (...) nem elküldetlen levelekből és követségi kérijelentésekből olvasunk ki, hanem a saját lelkünkkel tapasztaljuk meg.” Így az ckleveles posztulátor, Kovács Gergely tanúságtétele (Új Ember, 2008. július 27.).

gon. Igaz, 1956-ban sem számított rá senki. Akkor is lehetetlennek tűnt. Amíg »a minimális lehetőség is fennáll«, úgy érzi, neki készen kell állnia. Ha bekövetkezne, kötelességének érezné érvényesíteni alkotmányos hatalmát és kinevezni a kormányt.” Tegyük hozzá, hogy az amerikai források szerint ez volt az egyik legnagyobb akadálya annak, hogy elhagyja a követséget: így le kellett mondania arról, hogy megvárja, míg újra kitör a forradalom Budapesten.¹³

Mindezek alapján arra kell gondoljunk, hogy a bíboros szerint a lelkipásztori szempontok eltörpülnek a közjogiak mögött. Az esztergomi főegyházmegye kormányzását megoldaná — mint eddig is — apostoli adminisztrátorokkal. Megfogalmazható, hogy lelkipásztori szolgálatát mintha alárendelte volna közjogi szerepvállalásának. Ebben az értelemben elmondhatjuk, hogy ha fájó szívvel is, de az érseki székről való fölmentését el tudta fogadni — bár nem értett vele egyet —, a primási székből való letételét nem. Ez alól a jövendőbeli Nemzetgyűléshez föllebezett.

Amikor megpróbáljuk újragondolni a történetet, úgy véljük, nem járunk rossz úton, ha felhívjuk az elmondottakra azoknak a figyelmét, akik számára mindeme gondolatok eretneknek tűnnek, mert a már kialakított Mindszenty-képtől eltérnek, azt módosítják, sőt, a pártállami érvelésrendszerhez hasonlítanak.¹⁴ Nos, a történészek szerint egy forrás nem forrás; a történészek úgy gondolják, hogy el kell olvasni a sok-sok újonnan talált forrást, amelyek mind-mind arról tanúskodnak, hogy van itt egy elfeledett és nem ismert Mindszenty, akinek az álláspontja fontos lehet ma is, és tanulmányozásától nem szabad visszariadni, sőt, szakavatott történész — egyháztörténész — és egyházjogász műhelyek együttműködésére, munkájának koordinálására lenne szükség ahhoz, hogy a teljesebb Mindszenty-kép kialakításán vállvetve dolgozzunk.

Fölvetődhet a kérdés: vajon nem a félrabságban eltöltött 15 év volt-e az, amely benne, a lelkipásztorban előhívta — kompenzációképpen — a politikust, vagy legalábbis a politikai szerepvállalás igényét? De erre a kérdésre is csak alaposabb vizsgálat után lehet megnyugtatóan válaszolni.

Összegzés

Végezetül idézzük egyik gondolatmenetünket: „...ide kívánczok még egy megfontolás a pápai érveléssel kapcsolatosan. VI. Pál a »lelkek üdvösségének az értékére« hivatkozik, amelyet »eléje kell helyezni minden másnak, ami megfontolásra érdemes«. A lelkek üdvösségének a szolgálata az Egyház létalapja: »Salus animarum suprema lex esto«. Az Egyház érvelésrendszerében ez az elsődleges szempont. A lelkek üdvösségének a szolgálata a hitletétemény megőrzésével, a hittartalom kifejtésével és hirdetésével, továbbá a szentségek kiszolgáltatásával történik. A szentségeket érdemtelen szolgák is kiszolgáltathatják, mert azok »ex opere operato« hatnak,

¹⁵Ami az emlékiratokból ki-
maradt, i. m. 73. A „Salus
animarum suprema lex es-
to” alapelvet maga Mind-
szenty bíboros is hirdette.

**Lehetőség és alkalom
az újragondlásra**

lehetnek akár békepapokból is püspökök, méltatlan szolgálókból is a szentségek kiszolgáltatói, azzal még az Egyház végzi küldetését. Ezek biztosítása pedig végső soron az Apostoli Szentszék, azaz a mindenkori pápa feladata.”¹⁵

Eme — az elmúlt mintegy nyolc esztendő folyamán — „hevenyében kifundált ellenvetési okok” írója úgy gondolja, hogy sokkal több megfontolnivaló rejlik itt, mintsem gondolnánk; hogy itt a lehetőség és az alkalom, hogy újragondoljunk néhány megszokott gondolatsort, és ne féljünk az igazságtól, mert lehet, hogy épp akkor jutunk el célunkhoz, ha végig is megyünk ezen az úton. S ha másért nem, hát azért, hogy megnyugodva tegyük le a történelmi tollat: a következő nemzedékeknek nem kell megoldatlan kérdésként maguk előtt görgetni ezt is.

De meglehet, mindez nemzedéknyi ideig tartó munka lesz.

VI. Pál pápa fogadja a Vatikánban Mindszenty Józsefet, 1971
(a bíboros mögött Zágón József látható)